

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

ALİ TƏHSİL MÜƏSSISƏLƏRİNDƏ TƏLƏBƏ NAILİYYƏTLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ ÜZRƏ İŞİN SİSTEMİ

İxtisas: 5804.01 – ümumi pedaqogika, pedaqogikanın
və təhsilin tarixi

Elm sahəsi: pedaqogika

İddiaçı: **Aygün Bakixan qızı Verdiyeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2025

Dissertasiya işi Xəzər Univeristetinin Təhsil departamentində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent**
Mələk Əlislam qızı Zamanova

Rəsmi oponentlər: **pedaqogika elmləri doktoru, professor**
İntiqam Hilal oğlu Cəbraylov

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Kəmalə Rüstəm qızı Quliyeva

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Sevinc Tofiq qızı Vəliyeva

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya
Komissiyasının Xəzər Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən
FD 2.49 Dissertasiya Şurası

Dissertasiya şurasının sədri: **fizika-riyaziyyat elmləri doktoru,**
professor
Hamlet Abdulla oğlu İsayev

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

pedaqogika elmləri doktoru, professor
Akif Nurağa oğlu Abbasov

Elmi seminarın rəhbəri: **pedaqogika elmlər doktoru, professor**
Vidadi Cəmil oğlu Xəlilov

TƏDQIQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Tədqiqatın aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra digər sahələrdə olduğu kimi, təhsil sistemində köklü dəyişikliklərə ehtiyac yarandı. Məlumdur ki, sovet təhsil sistemindən müasir, dünya səviyyəli təhsil sisteminə keçid 1990-cı illərin ortalarından başlamışdır. Bu istiqamətdə atılan ilk mühüm addımlar 1993-cü ildə ölkədə ikipilləli ali təhsil sisteminin (bakalavriat və magistratura) tətbiqi oldu. Həmin il respublikanın 23 ali təhsil müəssisəsi ilk dəfə olaraq bakalavriat səviyyəsinə tələbə qəbul etmişdir.

Sonrakı illərdə bakalavriat təhsilində əhəmiyyətli dəyişikliklər və yeniliklər meydana çıxdı. Bu məqsədlə akademik proqramları tənzimləyən qaydalar beynəlxalq standartlara və gözləntilərə uyğunlaşdırılaraq təkmilləşdirilmiş və bu dövr daha çevik və hərtərəfli öyrənmə yanaşmasını asanlaşdıran kredit əsaslı təhsil sisteminə keçidin başlanğıcını qoymuşdur. 1997-ci ildə birinci qrup ali təhsil müəssisələrini bakalavr dərəcəsi ilə bitirdikdən sonra diqqət ali təhsilin ikinci mərhələsinə: magistratura proqramına yönəldi və bu əsas dəyişiklik təhsilin keyfiyyətini artırmaq və tələbələrin, eyni zamanda qlobal işçi qüvvəsinin inkişaf edən tələblərinə cavab vermək öhdəliyini özündə birləşdirirdi.

1999-cu ildən “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı”nın təsdiqindən sonra təhsil sistemində, o cümlədən ali təhsil səviyyəsində islahatlar sistemli xarakter aldı. Həmin proqrama uyğun olaraq müəssisələr şəbəkəsi optimallaşdırılmış, mütəxəssis hazırlığı strukturuna yeni ixtisaslar əlavə edilmiş, digər pillələrdə olduğu kimi, ali təhsil sistemində də struktur dəyişiklikləri aparılmışdır. Bu baxımdan, təhsil müəssisələrinə əhəmiyyətli müstəqillik və geniş səlahiyyətlər verildi. Elmi şuraların və dövlət attestasiya komissiyalarının yaradılması, onların təşkili, dövlət təhsil standartları üzrə ixtisaslaşdırılmış kurikulumların hazırlanması və digər məsələlər ali təhsil müəssisələri tərəfindən müstəqil şəkildə həll edilməyə başladı. Eyni zamanda 6 ali təhsil müəssisələrinə daha böyük müstəqillik verilərək onların fəaliyyətini özünüidarəetmə

prinsipi əsasında quruldu. Həmin ali təhsil müəssisələri 2001-ci ildən dövlət büdcəsindən ayrıca maddə üzrə maliyyələşdirildi.

Məlum olduğu kimi, respublika Prezidentinin 2000-ci il 13 iyun tarixli “Azərbaycanda təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında” sərəncamı ali təhsil sahəsində yeniliklərdən biridir. Bu məqsədlə ölkənin dörd ən yaxşı universitetinin – Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası, Azərbaycan Tibb Universiteti və Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının maliyyələşdirilməsi və bəzi universitetlərin “universitet” adlandırılması tələb kimi irəli sürüldü.

Qeyd etmək lazımdır ki, respublikamızda təhsil sahəsində beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsi, ali təhsil müəssisələrinin inkişafı həyata keçirilən təhsil islahatları sayəsində mümkün olmuşdur.

Bundan əlavə, Azərbaycan təhsil sistemini beynəlxalq normalara uyğunlaşdırmaq üçün beynəlxalq təşkilatlarla birgə işləmək siyasəti başladı. Dünya Bankı, Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası və Azərbaycan hökuməti 1998-ci ildə təhsil islahatlarının aparılması üçün kredit sazişi imzaladı.

Məlumdur ki, ali təhsil islahatları adətən Avropa Komissiyası və Avropa İttifaqı daxil olmaqla, Avropa institutları ilə əməkdaşlıqda həyata keçirilir. Ali təhsil sahəsində həyata keçirilən islahatlara Azərbaycanın Bolonya prosesinə cəlb olunması xüsusi təsir göstərir. 2005-ci ilə qədər Avropada vahid ali təhsil regionunun yaradılması üçün ölkəmiz 1999-cu ildən başlayan proseslərə qoşuldu.

Ümumi Avropa standartlarına uyğun ali təhsilə çıxışın zəruriliyi Azərbaycanın Bolonya prosesinə cəlb olunması ilə təsdiqləndi. Azərbaycanda həmin istiqamətdə 2005-ci ildən islahatlar həyata keçirilir. Buna uyğun olaraq, Bolonya Bəyannaməsinin müddələrinin tətbiqi məqsədilə 2006-2010-cu illəri əhatə edən Fəaliyyət Planı təsdiq edildi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 22 may tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Dövlət Proqramının icrası ali təhsilin islahatlarında mühüm addımdır. “2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı”nın əsas məqsədləri ölkəmizdə ali təhsilinə Avropa təhsil sistemində inteqrasiyası, onun məzmununun Bolonya prosesinin prinsiplərinə uyğun qurulması,

cəlbediciliyinin və rəqabətə qabiliyyətliliyinin təmin edilməsi, ölkənin iqtisadi inkişafı tələblərinin ödənilməsi, cəmiyyətin yüksək təhsilli kadr potensialına və inkişaf etmiş kadr potensialına olan tələbatının ödənilməsidir. Bundan əlavə, proqram əhalinin müasir, yüksək keyfiyyətli təhsilə çıxışını təmin edən iqtisadi və sosial cəhətdən səmərəli ali təhsil sistemi yaratmaq məqsədi daşıyır. Azərbaycanda təhsil islahatlarının genişləndirilməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması siyasətinin həyata keçirilməsi üçün yeni qanunvericilik bazası da tələb olunurdu.

Bu səbəbdən də uzun ictimai müzakirələrdən sonra parlament 2009-cu ilin iyun ayında “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu qəbul etmiş və onun icrasına başlamışdır. Azərbaycan Prezidenti ölkədə ali təhsilin standartlarını yüksəltmək üçün göstərilən səylərlə yanaşı, gənclərin xaricdə təhsil almasına da böyük əhəmiyyət vermişdir. Azərbaycan dövləti neft kapitalını insan kapitalına çevirmək strategiyası çərçivəsində gənclərin dünyanın aparıcı universitetlərində təhsilini maliyyələşdirməyə başlamışdır. Bunun üçün xüsusi dövlət proqramı yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 16 aprel tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı”nın əsas məqsədləri aşağıdakılardır: 2015-ci ildən 2000-ci ilədək dövlət hesabına xaricə təhsil almaq üçün göndərilən azərbaycanlı gənclərin sayını ildə 1000 nəfərə çatdırmaq; ixtisasartırma və yenidənəhazırlanma üçün vəsait ayırmaq; respublikanın iqtisadi inkişaf prioritetləri nəzərə alınmaqla, hökumətlərarası müqavilələr əsasında mütəxəssis hazırlığını və ali təhsil müəssisələri arasında beynəlxalq tələbə mübadiləsini təmin etmək; və vəsaiti bakalavriat, magistratura, rezidentura və doktoranturaya bölmək oldu.

Proqramın maliyyələşdirilməsini Dövlət Neft Fondu həyata keçirir. Proqram təsdiq olunduqdan sonra gənclərin xaricdə təhsil alması üçün Fond tərəfindən ildə 10 milyon manat vəsait ayrılıb. 2012-ci ildə həmin məbləğ 15 milyon manata çatdırılmışdır. Bu proqram çərçivəsində azərbaycanlı gənclər Avstraliya, Cənubi Koreya, Çin, Malayziya, Sinqapur, ABŞ, Almaniya, Fransa,

Hollandiya, Norveç, İsveç, Finlandiya, İtaliya, Belçika, Böyük Britaniya kimi inkişaf etmiş ölkələrə təhsil almağa göndərilir.

Prezidentin intellekt, kadr hazırlığı və peşəkarlığın inkişafı yolu ilə neft paytaxtının transformasiyası planının mühüm elementlərinə Azərbaycanda təhsilin yüksəldilməsi, uşaq və gənclərə beynəlxalq standartlara cavab verən təhsilin verilməsi, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması daxildir. Təhsilə strateji və uzunmüddətli investisiyalar qoyulmuşdur. Bu investisiyalar Azərbaycanın uzunmüddətli inkişafı üçün həlledici zəmin yaradır və sonrakı onilliklərdə daha bariz nəticələr verməyə başlayacaq.

2013-cü il oktyabrın 24-də respublika Prezidenti “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın təsdiq edilməsi haqqında fərman imzalamışdır. Bu normativ sənəddə irimiqyaslı tədbirlərin beş strateji istiqaməti öz əksini tapmışdır.

Təhsildə nəticəyə əsaslanan, hesabatlı, açıq və səmərəli idarəetmə sistemlərinin yaradılması üçüncü strateji istiqamətdir. Təhsil müəssisələrində nəticəyönlü, şəffaf idarəetmə modeli, keyfiyyətin təminatı üçün yeni məlumat hesabat sistemləri və təhsilin idarə edilməsi yuxarıda qeyd olunan istiqamətin tərkib hissəsidir ki, bura həm də müasir beynəlxalq təcrübə əsasında təhsil sistemində normativ hüquqi aktların və idarəetmənin müasirləşdirilməsi daxil edilmişdir.

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda idarəetmə ilkin prioritet istiqamətlərdən biri kimi göstərilmişdir.

Təhsil sahəsində ən səmərəli idarəetmə üsullarından biri demokratik idarəetmədir. Bu məqsədlə, “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu respublika Nazirlər Kabinetinin 2011-ci il 21 yanvar tarixli, 9 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Ali təhsil müəssisəsinin Nümunəvi Nizamnaməsi”ni hazırlanmış və nəticədə ali təhsil müəssisələrində idarəetmənin tənzimlənməsi həyata keçirilməkdədir. İstənilən ölkədə insan kapitalının artımını təmin edən əsas ali təhsil sisteminin səmərəli fəaliyyətidir ki, bu da vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması və ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqisi üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Ali təhsil sistemi aparıcı elmi tədqiqatlar və innovasiyalar istehsal edən mexanizmdir. Elm və innovasiyalar insan amilinin inkişafı, özünü ifadə etməsi, cəmiyyətdə qəbulu ilə sıx bağlıdır. İnsan amili insan resurslarını iqtisadi resurs kimi inkişaf etdirir və ölkənin insan kapitalına, o cümlədən onun milli sərvətinə çevirir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi prosesidir.

Tədqiqatın predmeti tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinin əsas xüsusiyyətləridir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi ali təhsil müəssisələrində tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi prosesinə müasir prizmadan yanaşmaq, bu sahədə innovativ yanaşmaları araşdırmaq, mövcud qiymətləndirmə sisteminin həm müsbət, həm də mənfi cəhətlərini qiymətləndirməkdir.

Tədqiqatın vəzifələri aşağıdakılardır:

- təhsil sistemimizdə tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinin əsasını təşkil edən hüquqi və normativ sənədləri araşdırmaq;

- pedaqogika sahəsində mövcud olan mütərəqqi nəzəriyyələrlə əsaslandırılmış tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinə yanaşmaları müəyyən etmək;

- tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı Boloniya prosesinin tətbiq etdiyi səriştə və təlim nəticələri kimi yeni tendensiyaaların mahiyyətini aydınlaşdırmaq;

- tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi prosesində çoxballı sistemi və onun əhəmiyyətini araşdırmaq.

Tədqiqatın metodoloji əsasını təhsil sistemimiz daxilində tələbələrə qiymətləndirilməsi ilə bağlı hüquqi və normativ sənədlər, elmi idrak nəzəriyyəsi və mövcud təhsil nəzəriyyələrindən innovativ elementlər təşkil edir. Bundan əlavə, bu elementlər müxtəlif pedaqoji hadisələrin və faktların hərtərəfli toplusunu özündə ehtiva edir.

Tədqiqat metodları. Araşdırmalar zamanı aşağıdakı tədqiqat metodlarından istifadə edilmişdir: mövcud ədəbiyyatın təhlili, nəzəri təhlil, müşahidə, müsahibə, söhbət, induksiya və deduksiya, riyazi-statistik metodlar.

Müəlifəyə çıxarılan əsas müddəalar:

- Müasir dövrdə tələbə nailiyyətlərinin əsası ömürboyu öyrənmənin əsas səlahiyyətlərinə uyğundur;

- Tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində həm cari qiymətlərin, həm də semestr sonu imtahan nəticələrinin nisbətini əks etdirmək üçün yalnız çoxballı sistemdən istifadə edilir;

- Milli Kvalifikasiya Çərçivəsi sənədinin məqsədi tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində şəffaflığın müəyyən səviyyəsinə zəmanət verməkdir;

- Tələbələrin təlim nəticələrinin hərtərəfli və qərəzsiz qiymətləndirilməsi üçün tələblərdən biri yaradıcı yanaşmalardan istifadə etməkdir;

- Qiymətləndirmə zamanı tələbələrlə müəllimlər arasında əməkdaşlıq tələbələrin özünüqiymətləndirmə bacarıqlarının artmasına dəstək olmalıdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın mövzusu müasir problemlərdən biri kimi qəbul edilir. Problemə sırf müasir prizmadan yanaşarkən səriştə, təlim nəticələri, Milli Kvalifikasiya Çərçivəsi və təhsil sistemimizdəki digər mütərəqqi tendensiyalar nəzərə alınmışdır.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Tədqiqat pedaqogika nəzəriyyəsini yeni elmi ideyalarla zənginləşdirəcəkdir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi sahəsində ali təhsil müəssisələrinin pedaqoji kollektivlərinə öz köməyini göstərəcəkdir.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiyanın məzmunu, əsas elmi ideyaları və nəticələri ilə bağlı 5 məqalə (o cümlədən 1 məqalə xaricdə) və 3 konfrans materialı (o cümlədən 1 konfrans materialı xaricdə) dərc edilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Tədqiqat Xəzər Universitetinin Təhsil departamentində yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya girişdən, 12 paragrafdan, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın giriş hissəsi – 9 səhifə, 15921

işarəni, I fəslə – 54 səhifə, 102871 işarəni, II fəslə – 64 səhifə, 109612 işarəni, nəticə – 4 səhifə, 5993 işarəni əhatə edir. Dissertasiyanın ümumi həcmi, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla, 253526 işarədən ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə problemin aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın obyektı, predmeti, məqsəd və vəzifələri, metodoloji əsası, metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas elmi ideyalar, elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti öz ifadəsini tapmışdır.

Tədqiqatın **“Ali təhsil müəssisələrində tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinin nəzəri əsasları”** adlı I fəslini üç paragraf təşkil edir. 1-ci paragraf ***“Ali təhsil müəssisələrində tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinin normativ-hüquqi bazası”*** adlanır. Bu paragrafda qiymətləndirmə sahəsində həyata keçirilən islahatlardan bəhs edilir.

Yeni təhsil məzmununu özündə birləşdirən kurikulumların hazırlanması və tətbiqindən sonra müasir dövrün və kurikulumların tələblərinə cavab verən qiymətləndirmə sisteminin işlənilməsi hazırlanması mühüm əhəmiyyətə malikdir. Burada 2009-cu il yanvarın 13-də bu sahədə ilk təşəbbüsün başlandığını bildirən “Azərbaycan Respublikasının Ümumi Təhsil Sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası” sənədinin təsdiq edilməsindən bəhs olunur. Bütün bunları nəzərə alsaq, həmin ideya ölkəmizin təhsil müəssisələrində tələbələrin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi prosedurunun əks etdirən ilk əhatəli, qərəzsiz, etibarlı və başa düşülən sənəddir.

Qiymətləndirmə bir obyektin və ya prosedurun dəyərinə, keyfiyyətinə və səviyyəsinə görə təsvir və qiymətləndirmə prosesidir. Başqa sözlə, qiymətləndirmə bir obyekt və ya prosedurun keyfiyyət dərəcəsini və səviyyəsini müəyyən etmək və kəmiyyətə qiymətləndirməkdir. Obyektləri və prosesləri eyni meyarlardan faydalanmaqla ölçmək məqsədəuyğun deyil, çünki onların keyfiyyət göstəriciləri fərqlidir. Onların hər birinə xas olan göstəricilər və meyarlar əsasında ölçülməsi və qiymətləndirilməsi vacibdir. Eyni şey təlim üçün də keçərlidir: qiymətləndirilən sahəyə, prosesə və fənlərə

xas olan keyfiyyət göstəricilərini müəyyən etmək və bu göstəricilərin dərəcə və səviyyəsini dəqiq ölçmək və qiymətləndirmək çox vacibdir.

Fəslin ***“Tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi ömürboyu təhsilin əsas kompetensiyaları kimi”*** adlı ikinci paragrafı bu sahədə yeni inkişafı, eləcə də XXI əsrdə təhsilalanların nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üçün yeni strategiyayı araşdırır. Qiymətləndirmə sahəsində innovativ dəyişikliklərə aşağıdakı kateqoriyalar aiddir:

- yazılı qiymətləndirmələr və kurs işləri;
- müəllimlər tərəfindən aparılan qiymətləndirmələr - şagirdin özünün qiymətləndirilməsi;
- həm açıq, həm də gizli olan qiymətləndirmə meyarları;
- əməkdaşlıq və rəqabət;
- prosesin və nəticələrin qiymətləndirilməsi;
- təlim nəticələri və təlim məqsədlər;
- bacarıqlar - məzmun;
- kursun və modulların qiymətləndirilməsi.

Bu dəyişikliklər əsasında günümüzün ən aktual problemlərindən biri həm qlobal təhsil arenasında, həm də Avropa ali təhsil sektorunda səriştələrə əsaslanan təhsil proqramlarının hazırlanmasıdır. Bilik iqtisadiyyatının tələblərini ödəyə bilən bacarıqlı şəxsiyyətin yetişdirilməsi ehtiyacı bunun əsas səbəbidir. Toplanmış məlumatlardan nəticə çıxarmaq çətin olsa da, müəllim tələbənin fəaliyyətinin müəyyən edilmiş standartlara nə dərəcədə cavab verdiyini aydınlaşdırmalıdır. Təhsil sahəsində son inkişaf kimi səriştələrin yaradılması və istifadəsi, onlara əsaslanan qiymətləndirmələr müzakirə mövzudur.

I fəslin ***“Problemin elmi-pedaqoji ədəbiyyatda qoyuluşu”*** adlanan üçüncü paragrafında qeyd olunur ki, görkəmli pedaqoqlar, psixoloqlar, metodistlər təhsildə qiymətləndirmə məsələsi ilə qədim zamanlardan maraqlanmışlar. 1635-ci ildə çap olunmuş “Böyük didaktika” əsərində Y.A. Komenski tədris prosesi ilə bağlı geniş spektrli mövzular, o cümlədən vasitələr, qaydalar, təlim nəticələrinin yoxlanılması və qiymətləndirilməsi ilə bağlı dərin və praktiki fikirlər təklif etmişdir.

K.D. Uşinski qiymətləndirmənin təhsildə oynadığı rolu yüksək qiymətləndirməklə yanaşı, öz dövrünün sorğu və qiymətləndirmə

təcrübələrini də sərt şəkildə tənqid edirdi. Ona görə, mövcud üsul və qaydalar tələbələrin tənqidi düşünmə qabiliyyətinə mane olur, onların gücünü boğur, bu da onların maraq və təşəbbüs nümayiş etdirməsinə imkan vermir.

Keçmiş SSRİ-də, o cümlədən Azərbaycanda qiymətləndirmə məsələsini XX əsrin ortalarından başlayaraq pedaqoji-psixoloji və metodoloji baxımdan çoxsaylı alimlər, metodistlər və faktiki məktəb işçiləri tədqiq etmişdir. Problemin ümumi və xüsusi məsələləri üzrə tədqiqatı təşkil etmək üçün üç kateqoriyadan faydalanmaq mümkündür:

- təlimin qiymətləndirilməsi və sınaqdan keçirilməsinin geniş nəzəri əsaslarının yaradılması;

- ənənəvi qiymətləndirmə sistemi ilə bağlı problemlərin araşdırılması və onu necə yaxşılaşdırmaq;

Monitorinqin mühüm komponenti kimi yeni qiymətləndirmə sisteminə keçid və onun öyrənilməsi daxildir.

Paraqrafta akad. M.M. Mehdizadə, professorlar Ə.Y. Seyidov və M.Ə. Muradxanov birinci istiqamətdəki xidmət göstərmələri təsvir edilmişdir.

Rusiyada bu sahədə daha əsaslı araşdırmalar aparılıb. V.A. Suxomlinski, M.A. Danilov, B.P. Yesipov, Y.K. Babanski, E.Y. Qolant, İ.Y. Lerner, M.N. Şkatkin və pedaqoji və didaktik problemlər üzərində işləyən digər alimlər qiymətləndirmənin nəzəri və elmi problemlərlə bağlı dolğun təklif və fikirlər irəli sürmüş, bu sahədə qabaqcıl pedaqoji təcrübəni tədqiq etmiş, ümumiləşdirmələr aparmışlar. V.A. Suxomlinskinin problemlərin həlli prosesinə verdiyi töhfə xüsusilə diqqətəlayiqdir. O, qiymətləndirmənin pedaqoji, psixoloji, sosial və etik məqsədlərini önə çəkərək nümayiş etdirmiş və göstərmişdir ki, qiymət müəllimin təkcə onun bilik səviyyəsindən deyil, bütövlükdə şagirdə münasibətini əks etdirir.

Dosent B. Bəşirovun “Ali məktəb didaktikası” dərsliyi ənənəvi qiymətləndirmə vasitələrini, göstəricilərini və prosedurlarını əks etdirməklə yanaşı, onun müəyyən yanaşmalara baxışını çatdırmışdır.

Qiymətləndirmə problemi ilə müəllimlərlə yanaşı, metodistlər, psixoloqlar və digər elmi sahələrinin nümayəndələri də maraqlanmışlar. Prof. Y.Ş. Kərimov uzun müddət təhsil

məsələlərinin, xüsusən ibtidai təhsilin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi ilə məşğul olmuşdur. O, həmçinin qiymətləndirmə sahəsində tədqiqatlar aparmış və müəllimlərə faydalı məsləhətlər vermişdir. Onun redaktoru olduğu “Tələbələrin təlim uğurunun 9 ballıq sistemlə qiymətləndirilməsi normaları” kitabında 9 ballıq qiymətləndirmə şkalasının əsasları, onun 5 ballıq sistemdən fərqi, göstəriciləri və digər problemlər araşdırılıb; “normalar”dan istifadə ilə bağlı hallar nəzərə alınmış; təcrübənin nəticələri öz əksini tapmışdır. “Biliyin qiymətləndirilməsi fəlsəfəsi” adlı məqaləsində prof. Ş. Əsgərov göstərir ki, daha dəqiq qiymətləndirmə şkalası tələb olunur və qiymətləndirmələr təhsilin idarə edilməsi, eləcə də şagirdin biliyinin üzə çıxarılması üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Müəllif qiymətləndirmə sisteminin və meyarların dəyişdirilməsinin vacibliyini vurğulayır və yeni qiymətləndirmə şkalası, xüsusən yoxlama və imtahanlarda test metodundan istifadə və bununla bağlı çatışmazlıqlar haqqında danışır.¹

Dissertasiya işinin II fəslı “**Ali təhsil müəssisələrində tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində innovativ yanaşmalardan istifadənin imkan və yolları**” adlanır. Bu fəsil üç paraqrafdan ibarətdir.

Fəslin “*Tələbənin nailiyyətinin hərtərəfli və obyektiv qiymətləndirilməsini aparmaq üçün innovativ metodların tətbiqi*” adlı birinci paraqrafında qeyd olunur ki, təhsilin inkişafı üçün perspektivli istiqamətləri tapmaqda qiymətləndirmə növbəti addımdır. Məhz bu cür innovativ fəaliyyət təhsil xidmətləri bazarında biznesi daha rəqabətqabiliyyətli etməklə yanaşı, həm də müəllimin peşəkar yüksəlişi və yaradıcılıq axtarışlarının istiqamətini müəyyənləşdirir və tələbələrin şəxsi inkişafına töhfə verir.

Bunun nəticəsidir ki, müəllim və tələbələrin elmi-metodiki səyləri innovativ fəaliyyətlə sıx bağlıdır.

İnnovativ tədris strategiyaları elmi və informasiya texnologiyalarının ən son nailiyyətlərinə əsaslanan strategiyalardır. Tələbələrin yaradıcılığını və müstəqilliyini inkişaf etdirməklə onlar təhsil standartını yüksəltməyə ümid edirlər (problemlı təlim

¹ Tələbələrin biliyinin qiymətləndirilməsinin çoxballı sistemi haqqında Əsasnamə // – Bakı: Azərbaycan məktəbi, – 1999. №8, – s.3-8

yanaşmaları, tədqiqat metodologiyaları və tələbələrin müstəqilliyini və yaradıcı potensialını təmin edən təhsil modelləri həyata keçirilir).

Paraqraf müasir cəmiyyətin vəziyyətini nəzərə alaraq tədris prosesində qabaqcıl texnologiyalardan istifadənin getdikcə daha çox zərurətə çevrilməsini vurğulayır. Mövcud pedaqoji texnologiyaların əsas xüsusiyyətlərini başa düşmək ən yaxşı tədris nəticələrinə nail olmağa imkan verir.

Azərbaycan müəllifləri öz əsərlərində xarici müəlliflər, portfolio texnologiyası, innovativ pedaqoji texnologiyalar haqqında geniş müzakirələr aparmış və göstərmişlər ki, portfolio hazırda təhsil sahəsində tətbiq edilən qiymətləndirmə üsullarından biridir. Xüsusilə qiymətləndirmədə ən yeni və ən qabaqcıl texnologiyalardan biri portfeliyodur. Onun əsas məqsədi tələbələrə öz fəaliyyətlərini necə təşkil etməyi, aktiv idrak fəaliyyətinə necə həvəsləndirməyi, əks etdirmə bacarıqlarını inkişaf etdirməyi və işlərini düzgün qiymətləndirməyi öyrətməkdir. Tipik olaraq, məlumatların reproduktiv səviyyəsini yoxlamaq üçün portfeliyodan daha əənəvi nəzarət və qiymətləndirmə alətləri ilə birlikdə istifadə olunur. Portfolio təhsilə fəaliyyətə əsaslanan, təcrübəyönlü yanaşmanın mühüm komponentidir, çünki o, müxtəlif fəaliyyətlərdə tələbənin əldə etdiyi nəticələri nəzərə almağa imkan verir.

Portfolio üzərində işləyərkən tələbələr aşağıdakı fəaliyyət inkişaf etdirirlər:

- aktiv idrak fəaliyyətinə ehtiyac və davamlı özünütəkmilləşdirməyə hazır olmaq;
- bir çox pedaqoqlar və psixoloqlar belə bir nəticəyə gəliblər ki, portfolio - fərdin fəaliyyətdə əldə etdiyi nailiyyətlərin dinamikasını göstərən şəxsi qovluq yaratmaqdır.

Bu gün yeni nəsil elektron portfelioların tətbiqi şəraitində elektron portfolio gələcək mütəxəssislərin hazırlanması prosesində müasir və innovativ qiymətləndirmə vasitəsi kimi çıxış edir.

II fəsilin ***“Təlim prosesində diaqnostika-korreksiya işləri monitoring və qiymətləndirmə sisteminin mühüm ünsürləri kimi”*** adlanan ikinci paraqrafında monitoring və qiymətləndirmə sisteminin mühüm elementləri kimi diaqnostik və korreksiyaedici işlərin ali təhsildə tədrisin səmərəliliyinin və keyfiyyətinin artırılmasına necə

əhəmiyyətli töhfə verdiyi nümayiş etdirilir. Burada tədris prosesinin səviyyəsi və inkişaf dinamikası dəqiq və tam şəkildə açıqlanmış, diaqnostika və korreksiya olmadan idarə etməyin qeyri – mümkünlüyü göstərilmişdir.

Şəxsiyyətin inkişafını yeni pedaqoji təfəkkür prizmasından təsvir edən prof. Ə. Əlizadə yazırdı: “Şəxsiyyətin psixoloji-pedaqoji diaqnostikası: onun maraqları, qabiliyyətləri, mənlilik anlayışı, xarakter xüsusiyyətləri, idrak fəaliyyətinin xüsusiyyətləri sistemli şəkildə öyrənilməlidir. Şəxsiyyətin inkişafını proqnozlaşdırmaq lazımdır”².

Müəyyən bir proses və ya sahə öyrənildikdən sonra onu təkmilləşdirmək üçün diaqnostikadan müxtəlif yollarla istifadə edilə bilər. Ondən tibbdə və psixologiyada geniş istifadə olunur və xüsusi məsələlərin həlli üçün ən yaxşı diaqnostik üsulların tapılması üçün söylər artır. Tələbələrən intellektual inkişafının diaqnostikası və onun metodologiyasının seçilməsi psixoloji tədqiqatın mühüm sahəsidir.

Yeni pedaqoji təfəkkürlə bağlı aparılan araşdırmalara görə, tələbələrə unikal şəxsiyyət kimi yanaşmaq, onların inkişafı üçün tələb olunan pedaqoji və psixoloji şəraitin yaradılması, şəxsiyyət testlərinin aparılması təlim və təlim üçün zəruri ilkin şərtlərdir. Diaqnostikanın düzgün təşkili üçün ilk növbədə pedaqoji diaqnostika, o cümlədən onun mahiyyəti, məqsəd və vəzifələri barədə düşünmək və onları aydınlaşdırmaq lazımdır. Çünki qiymətləndirməni yalnız belə konseptual yanaşma ilə öyrənmək və səmərəli şəkildə onu tətbiq etmək olar.

Diaqnostikaya dair pedaqoji ədəbiyyatda nəzərə alınan təriflər konsepsiyanın əsas ideyalarını vurğulasa da, onun mahiyyətini üzə çıxarmaqda acizdir. Diaqnostikanın əsas məqsədi müşahidə olunan qüsurları və çatışmazlıqları, habelə onların arxasında duran səbəbləri müəyyənledirmək və qiymətləndirmək üçün vəziyyəti və nəticələri təhlil etməkdən ibarətdir. Diaqnostika təkəcə vəziyyəti öyrənmək və nəticələri aşkarlamaq demək deyil. Bu nöqtəyi-nəzərdən pedaqoji diaqnostikanın özəyi aşağıdakılardan ibarətdir:

² Əlizadə, Ə.Ə., Sultanova İ.N. Taksonomiya nəzəriyyəsi və təcrübəsi: müasir məktəbin işıqlı yolu / Ə.Ə.Əlizadə, İ.N.Sultanova. – Bakı: ADPU-nun nəşri, – 2008. – 172 s.

Pedaqoji diaqnostika kimi tanınan idarəetmə funksiyası təhsil prosesini əhatə edən şəraiti, onun nəticələrini, bu nəticələrə nail olmaq üçün istifadə olunan strategiya və taktikaları, müşahidə olunan qüsurlar və çatışmazlıqları, onların arxasında duran səbəbləri müəyyən etməyə, yoxlamağa və qiymətləndirməyə xidmətidir. Onun əsas məqsədi tədris prosesinin, eləcə də tələbələrin təhsil fəaliyyətinin proqnozlaşdırılmasına, səmərəli inkişafına və idarə olunmasına zamanət vermək üçün qüsurları və çatışmazlıqları aradan qaldırmaqdır.

Diaqnostikanın qiymətləndirmə ilə sıx bağlı olması və müəllimə tələbənin bilik və bacarıq səviyyəsi haqqında təsəvvür yaratması və ona öz biliyini obyektiv qiymətləndirməyə şərait yaratmasını nəzərdə tutur. Göstərilir ki, təlim, sınaq və qiymətləndirmənin bütün mərhələləri müəyyən dərəcədə diaqnostikanı əhatə edir. Aşağıdakı cədvəl bu məsləyə aydınlıq gətirir:

Cədvəl 2.2.1

Yoxlama və qiymətləndirmə pillələri üzrə diaqnostikanın məqsədləri

Yoxlama və qiymətləndirmə pillələri	Pillələr üzrə diaqnostikanın məqsədləri
İlkin yoxlama	Müəyyən bir sahədə (bölmə, mövzu) ilkin təcrübə səviyyəsini müəyyən etmək
Cari yoxlama	Tədris proqramının ayrı-ayrı elementlərinin mənimsənilməsi səviyyəsini aşkarlamaq
Təkrar yoxlama	Fənlərin bilik və bacarıqlarının mənimsənilmə səviyyəsini qismən aydınlaşdırmaq
Dövri yoxlama	Xüsusi bölmələrdə və ya əsas mövzularda əhatə olunan materialların struktur komponentləri arasındakı əlaqəni başa düşmək bacarığının səviyyəsini qiymətləndirmək
Yekun yoxlama	Kursdan sonra tələbələrin real öyrənmə səviyyəsini və təcrübə səviyyəsini qiymətləndirmək
Kompleks yoxlama	Fənlərarası əlaqələrin həyata keçirilməsinin səmərəliliyini nümayiş etdirmək

Həm təlim prosesinin səmərəli strukturu, həm də onun nəticələri – tələbələrin bilik və bacarıq səviyyələrinin aşkarlanması və yüksəldilməsi – diaqnostik və korreksiyaedici işlərin diqqət mərkəzində olmalıdır. Təhsilin keyfiyyəti üçün vacib olan bu bacarıqların inkişafı təsadüfi deyil, ali təhsildə monitoring və qiymətləndirmə sisteminin düşünülmüş və metodik tərkib hissəsi olmalıdır. Bütün universitet fakültələrinin ilk kurslarında “İxtisasa giriş”, “Təhsil işinin elmi təşkili”, “Tələbələrdə əqli və praktik müstəqil iş bacarıqlarının formalaşdırılması” və s. kimi mövzular üzrə xüsusi kurslar və seminarlar təşkil edilməlidir. Tələbələrin yüksək səviyyəli təhsil almalarını, geniş biliyə və güclü intellektual qabiliyyətlərə malik mütəxəssis kimi yetişmələrini və yaradıcılıq cəhdlərinə hazır olmalarını təmin etmək üçün bu, son dərəcə vacibdir.

Monitoring və qiymətləndirmə sisteminin təhsilin keyfiyyətinə təsiri ***“Ali təhsil müəssisələrində monitoring-qiymətləndirmə sisteminin təhsil keyfiyyətinin yüksəldilməsinə təsiri (təcrübə-eksperimental iş və onun nəticələri)”*** adlanan 3-cü paragrafda diqqət mərkəzinə gətirilir. Bu tələb müəllim peşəsinin nüfuzunun yüksəldilməsinin, təhsilin idarə edilməsi sisteminin yenidən qurulmasının, bu sahədə kadr potensialına sərmayə qoyulmasının əhəmiyyətini vurğulayır. Bu ehtiyac informasiya cəmiyyətinin qurulmasına və böyüməsinə kömək göstərən monitoring konsepsiyasını aşkar edə bildi.

Hazırda 70-dən çox ölkəni əhatə edən Beynəlxalq Tələbələrin Qiymətləndirilməsi Proqramı (PISA) əhəmiyyətli qlobal sistemdir. Beynəlxalq monitoring hər bir ölkənin təhsil sisteminin vəziyyətini üzə çıxarmağa və təhsil sahəsində strateji seçimlərin uğurunu qiymətləndirməyə imkan verir. Bütün səviyyələrdə - beynəlxalq, milli, regional və yerli (o cümlədən təhsil müəssisələri) təhsilin mühüm istiqamətləri üzrə ən mühüm məlumatların müntəzəm və sistemli toplanması, işlənməsi və tətbiqi mexanizmi təhsilin keyfiyyətinə nəzarətdir.

Monitoringin mühüm komponentləri təhsil prosesinin idarə edilməsinin fərqli funksiyalarıdır (nəzarət, yoxlama, diaqnostika, qiymətləndirmə, korreksiya və s.), bu funksiyalar həm də onun icrası

üçün çərçivə yaradır. Başqa sözlə desək, monitoring tək bir şəxs tərəfindən deyil, onun komponentlərinin koordinasiyası ilə həyata keçirilir.

Nəzarət, yoxlama və qiymətləndirmə ilk məlumatları verir: öyrənənlərin bilik və bacarıq səviyyələri açıqlanır və mövcud ola biləcək hər hansı səhv və ya çatışmazlıqları və onların səbəblərini araşdırmaq üçün diaqnostikadan istifadə olunur. Nəticədə müəyyən edilmiş məqsəd, norma və standartlardan kənarlaşmalar meydana çıxır və bilik məqsədini və ona çatmaq üsullarını dəyişdirmək üçün lazımı düzəldici tədbirlər görülür.

Təcrübədən görünür ki, korreksiya işinin qərəzli, qeyri-dəqiq perspektivi ənənəvi təhsilin idarə edilməsində çoxsaylı qüsurlar və səhvlərlə bağlıdır. Bu vəziyyətdə əsas diqqət, adətən tələbələrin bilik və bacarıqlarında olan səhvləri üzə çıxarmağa yönəldilir, eyni zamanda təlimin məqsəd və məzmununda, onun vasitə və metodlarında və ümumi prosesində qeyri-adekvatlıqlar diqqətdən kənarda qalır.

Ənənəvi rollarla yanaşı, nəzarət, qiymətləndirmə və monitoring sisteminin digər komponentləri də təlim prosesinin ümumi keyfiyyətinə və onun nəticələrinə nəzarətin yeni məqsədinə xidmət edir.

Nəticə etibarilə monitoringdə ənənəvi təlim prosesinin hər bir aspekti təlim prosesinin kalibrinə və onun nəticələrinə nəzarət vəzifəsinə yönəldilir. Monitoringin aparılma üsullarından biri idarəetmə prosedurudur. Pedaqoji prosesdə monitoring obyektləri müxtəlif səviyyələrdə fərqlənə bilər. Pedaqoji monitoring təhsil sisteminin mövcud vəziyyətini qiymətləndirmək, yol verilən hər hansı qüsurlar və çatışmazlıqları aşkarlamaq və onların arxasında duran səbəbləri müəyyənləşdirmək üçün tələb olunan məlumatların toplanması, qiymətləndirilməsi və yayılmasını özündə birləşdirən idarəetmə növüdür. O, həmçinin sistemin necə inkişaf edəcəyini proqnozlaşdırmağa imkan verir.

“Pedaqoji monitoring” kimi tanınan idarəetmə növü təhsil sisteminin cari vəziyyətini qiymətləndirmək, icazə verilən hər hansı qüsurlar və ya çatışmazlıqları, habelə onların arxasında duran səbəbləri müəyyənləşdirmək və sistemin necə inkişaf edəcəyini

proqnozlaşdırmaq üçün tələb olunan məlumatların toplanması, qiymətləndirilməsi və yayılmasını özündə birləşdirir.

İdarəetmə elementi kimi monitoringin prinsiplərinə dair mövcud ədəbiyyat müxtəlif yanaşmaları nəzərdə tutulur³. Bəziləri bunu dörd prinsipə məhdudlaşdırır, bəziləri isə monitoringin prinsiplərini funksiyalarla müəyyən edir. Əlavə təlim monitoringi prinsipləri vardır ⁴ . Təcrübələrimiz zamanı məqsədyönlülük, sistemlilik, obyektivlik, dövrilik, səmərəlilik, dürüstlük və şəffaflıq prinsipləri rəhbər prinsiplərimiz olmuşdur.

Bu prinsiplərin kompleks şəkildə həyata keçirilməsi monitoringin səmərəliliyini artırır. Araşdırmalarda monitoringi idarəetmə paradiqması nöqteyi-nəzərindən nəzərdən keçirildi. Monitoring, “təhsil sisteminin inkişafına mütəmadi olaraq nəzarət etməyə imkan verdir. Digər tərəfdən, onun keyfiyyətinə fəal təsir göstərir, pedaqoji prosesin bütün iştirakçılarının özünü təkmilləşdirməsi üçün məsuliyyəti artırır. Pedaqoji yaradıcılığı stimullaşdırdığından” tədqiqatçılar monitoringin nəticələrinin iki aspektdən təhlili və qiymətləndirilməsini əhəmiyyətli hesab edirlər.

Sinfin təşkili və müəllimin peşə qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə müəyyən edilmiş göstəricilər ADPU-da apardığımız eksperimental işlərin əsasını təşkil etmişdir. Bundan əlavə, ADPU-nun Pedaqogika kafedrası monitoring və qiymətləndirmə sahəsində yaratdığımız eksperimental iş proqramını nəzərdən keçirib və təsdiqləyib.

Tədrisin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və onun səmərəli idarə olunmasının təmin edilməsinə əsaslanan eksperimental işdə tədris prosesinin monitoringi zamanı toplanmış məlumatlardan faydalanaraq şagirdlərin müxtəlif fəaliyyət sahələrində fənləri mənimsəməsində və müəllimlərin pedaqoji fəaliyyətində müşahidə olunan çətinliklər, onların səbəbləri araşdırılıb. Onların aradan qaldırılması üçün müvafiq profilaktik və proqnostik tədbirlər həyata keçirilib.

³ Çağdaş dövr və təhsil. IX respublika elmi-praktik konfransının materialları // – Bakı: Bakı Universiteti, – 2017. – 348 s.

⁴ Педагогическая энциклопедия / – Москва: Сов. энциклопедия, – 1965. – 912 с.

Tədqiqatla bağlı aşağıdakı **nəticələr** alınmışdır:

1. Təlimin qiymətləndirilməsi tələbələrin bilik və bacarıqlarının üzə çıxarılması metodu, təlimin keyfiyyətinin həlledici şərti, onun inkişafı və idarə edilməsi üçün ilkin şərt və tez-tez stimullaşdırma və əks əlaqə təklif edən metodik prosedurdur. O, təlim prosesinin bütün aspektləri ilə məşğul olur; müəyyən komponentlər (nəzarət, yoxlama, diaqnostika və təhlil) obyektiv qiymətləndirmə üçün zəmin yaradır; ona lazım olan məlumatları verir. Daha sonra qiymətləndirmə bu amillərə təsir göstərərək məlumatın aydınlaşdırılmasına səbəb olur. Eyni zamanda qiymətləndirmə proqnozlaşdırma və korreksiya işi kimi digər elementlərin müəyyən edilməsinə imkan verir. Təhsilin keyfiyyətinə nəzarətin əsas vəzifəsi olan monitorinqin vacib komponenti yeni qiymətləndirmə sistemidir. Onsuz təhsilin səviyyəsini yüksəltmək sadəcə mümkün deyildir.

2. Ənənəvi qiymətləndirmə mexanizmindən irəli gələn problemlərin və çatışmazlıqların aradan qaldırılması zərurəti yeni qiymətləndirmə sisteminə keçidi mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu məsələlərin bəzi nümunələrinə qiymətləndirmənin dəqiq standartlara və meyarlara uyğun olmaması, subyektivlik, sui-istifadə halları, istifadə olunan vasitələr və prosedurlarda ardıcılıq və s. daxildir. Qiymətləndirmə mexanizmində bu məsələlərin uzun müddət həll edilməməsi (qiymətlər üçün oxuma, əzbərləmə, öyrənməyə laqeydlilik, qiymətdən narazılıq və s.) nəticəsində müəyyən xarakterik qüsurlar yaranmışdır.

3. Tədqiqat göstərdi ki, ənənəvi qiymətləndirmədəki qüsurlar hələ də tam aradan qaldırmamışdır. Qiymətləndirmədə subyektivlik (empatiya, münasibət və intizam əsasında qiymətlərin süni şəkildə artırılması və ya aşağı salınması); orta qiymətlər təyin etmək meyli (yüksək və aşağı qiymətlərdən qaçınmaqla); qiymətləri əsaslandırmadan kəmiyyətə qiymətləndirmək meyli; mexaniki öyrənməni təşviq edən şəraitin yaradılması; avtonom təfəkkür və iş bacarıqlarının inkişafına məhəl qoymamaq və bir sıra bu kimi çatışmazlıqlardır. Bu səbəbdən tələbələr təlimdən uzaqlaşır, müəllim-şagird münasibətləri gərginləşir, müəllimin nüfuzuna xələl gəlir, gələcək müəllimlərin mənəvi-psixoloji və pedaqoji-metodik hazırlığı pozulur.

4. Mexanik yaddaşa əsaslanan qiymətləndirmələrlə müqayisədə yeni qiymətləndirmə sistemi bizə təhsilin keyfiyyətini yüksəltməyə, ənənəvi qiymətləndirmənin çatışmazlıqlarını aradan qaldırmağa, qiymətləndirmə meyarlarını və mexanizmlərini yeniləməyə, qiymətləndirmənin obyektiv, ədalətli, şəffaf və etibarlı sistemli aparılmasını təmin etməyə imkan verir. Məntiqi və yaradıcı təfəkkürün inkişafı üçün də əlverişli şərait yaranır. Ali təhsilin çoxballı qiymətləndirmə sistemi müasir dövrdə qiymətləndirmə fəaliyyətinin tələblərini, məqsədlərini yerinə yetirmək üçün möhkəm zəmin yaradır. Ənənəvi qiymətləndirmədən fərqli olaraq, yeni sistem tələbələrin bilik və bacarıqlarını ildə iki dəfə deyil, bütün il boyu qiymətləndirməyə imkan verir, onları təhsillərinə daha böyük məsuliyyətlə yanaşmağa və mütəmadi olaraq təkmilləşməyə sövq edir.

5. Müxtəlif fəaliyyət sahələrində və fənlərdə dəqiq, etibarlı və fərqləndirici qiymətləndirmə meyarlarının işlənilib hazırlanması və obyektiv tətbiqi, qiymətləndirmə prinsiplərinə (məqsədlilik, obyektivlik, ədalətlik, elmilik, şəffaflıq, sistemlilik və xeyirxahlıq) lazımi qaydada riayət olunması, bilik və bacarıqların yüksək qiymətləndirilməsində kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin kompleks şəkildə nəzərə alınması bütün mühüm amillərdəndir və tələbələrin təlim nəticələrinin səviyyəsini müəyyən edir.

6. Araşdırmaya görə, mövcud 100 ballıq qiymətləndirmə meyarları qiymətləndirmə prinsiplərini tam və tam şəkildə tətbiq etmək baxımından çox da yaxşı deyil. 10 ballıq şkala əsasında hazırkı qiymətləndirmə meyarlarının əsasını üç göstərici – biliyin tamlığı (həcmi), başa düşmə səviyyəsi və dəqiqlik təşkil edir. Yalnız iki hal (9 və 10 bal) bu göstəriciləri tam, digər məqamlar isə yalnız qismən əks etdirir. Mövcud qiymətləndirmə meyarlarında ilkin göstəricilərdən biri olan biliklərin tətbiqi nəzərə alınmır. Bu, təhsil təcrübəsində müəyyən çətinliklər yaradır. Belə vəziyyət qiymətləndirmənin obyektivliyi və dəqiqliyi standartlarına zəmanət verməyi qeyri-mümkün edir.

Hazırkı pedaqoji və metodik ədəbiyyatda bilik və bacarıqların qiymətləndirilməsi üçün doqquz ilkin və çoxsaylı törəmə göstəricilər müəyyən edilmişdir. Təbii ki, bu qədər göstəriciləri lazımi qaydada nəzərdən keçirmək və real dünya təhsil praktikasında dəqiq, qərəzsiz qiymətləndirmə aparmaq çətindir. Tədqiqatdan görünür ki, bütün

qiymətləndirmə göstəricilərindən beş kateqoriyada qruplaşdırıla və dəqiq qiymətləndirmə üçün əsas kimi faydalanmaq mümkündür. Bu göstəricilərə biliklərin dərk edilməsi, tətbiqi və konkret qaydalara uyğun ifadəsi, həmçinin dəqiqlik (düzgünlük) və tamlıq (həcm) daxildir.

7. Qiymətləndirmə sisteminin səmərəliliyi böyük ölçüdə düzgün ölçmə vasitələrinin seçilməsindən və hərtərəfli tətbiqindən, ənənəvi və yeni (innovativ) metod və vasitələrin optimal integrasiyasının təmin edilməsindən asılıdır. Ənənəvi qiymətləndirmə vasitələri – sorğular, testlər və imtahanlar tələbələrin təlim nailiyyətlərinin hərtərəfli, dəqiq və obyektiv qiymətləndirilməsinə imkan vermir və əsasən qiymətin keyfiyyət ölçülərinə yönəlib. Yeni qiymətləndirmə sistemi yeni tələb və prinsiplərə uyğun olaraq yeni vasitə və metodlar tələb edir. Tədqiqat yolu ilə sınaqdan keçirilmiş reytinglər, portfoliolar, tətbiqi, situasiya, məntiqi və yaradıcı testlər, bilik yarışları, pedaqoji tapşırıqlar, problemlı suallar, dialoqlar və müzakirələr, aktiv (interaktiv) metodlar belə vasitələrə nümunədir.

Tədqiqata görə, yeni (innovativ) texnika və resurslar bilik və bacarıqların kəmiyyət və keyfiyyət baxımından dəqiq, hərtərəfli və hərtərəfli qiymətləndirilməsini təklif etməklə yanaşı, həm də tələbələrin təlim fəaliyyətinin inkişafına, fənnə və ixtisasa marağının artırılmasına, onların əqli və praktik müstəqilliyinin artırılmasına, təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsinə kömək göstərir.

8. Nəzarət və qiymətləndirmə müasir qiymətləndirmə sistemi kontekstində inkişaf edir. Bunu aşağıdakı üsullarla görmək mümkündür:

a) tələbələrin yekun təlim nəticələri onların nailiyyət prosesi ilə eyni vaxtda qiymətləndirilir; b) passiv sorğu və yoxlamalara əsaslanan qiymətləndirmələr tələbələrin əqli müstəqilliyinə, yaradıcı təfəkkürə, praktik bacarıqlara və problem həll etmə qabiliyyətlərinə əsaslanan fəal qiymətləndirmə və yoxlamalarla əvəz olunur.

9. Tələbələrin hazırlığını yalnız test zamanı müəyyənləşdirməyə və qiymətləndirməyə çalışan statik qiymətləndirmədən təhsildə keyfiyyət dəyişikliklərinin dinamikasının təhlilini aparmaq və inkişaf etdirmək məqsədi daşıyan yeni sistemə - monitoring və qiymətləndirmə sisteminə keçid müasir qiymətləndirmənin mühüm

aspektidir. Təhsil monitorinqinin idarəetmə funksiyası müvafiq məlumatların toplanması, işlənməsi və təhlili ilə nümayiş etdirilir; təlim və tədris prosesinin daimi müşahidəsi; və tələbələrin bilik və bacarıqlarının mövcud vəziyyəti, dərəcəsi və çatışmazlıqları, habelə onların aşkarlanması, aradan qaldırılması və proqnozlaşdırılması üçün onların səbəbləri, nəzarət, yoxlama, qiymətləndirmə, diaqnostika, təhlil, korreksiya, proqnozlaşdırma və qərar qəbul etmə bütün bunlara daxildir. Təhsil prosesində bütün əlaqələrin köməyi ilə monitorinqin əsas məqsədi təhsilin gedişatını izləmək və keyfiyyətini artırmaqdır.

10. Monitorinq və qiymətləndirmə sisteminin səmərəli olması üçün onun ən yaxşı modeli və texnologiyası düzgün seçilməli və həyata keçirilməlidir. Monitorinq və qiymətləndirmə sisteminin tam və hərtərəfli tətbiqi baxımından tədqiqat nümayiş etdirdi ki, monitorinqin dörd komponentli modeli – təşkilatı, tədqiqat, təhlil, korreksiya və proqnozlaşdırma komponentləri uyğundur. Bu model onun çapı ilə bağlı hərtərəfli məlumatların toplanmasına, işlənməsinə və səmərəli tətbiqinə imkan verməklə təhsil prosesinin keyfiyyətini artırır.

Tədqiqatla bağlı aşağıdakı **təklifləri** irəli sürmək mümkündür :

1. Qiymətləndirməyə dair kitablar və məqalələr, eləcə də yeni təlim modelinin tərkib hissəsi olan tədris vəsaitləri, dərsliklər və digər materiallar cari ehtiyacları əks etdirmək üçün yenilənməlidir.

2. Monitorinqin mühüm elementlərindən biri yeni qiymətləndirmə sisteminin tətbiqi olmalıdır.

3. Portfelin uğurla həyata keçirilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılması vacibdir.

4. Ali təhsilin reyting sistemi tələbələrin bilik və bacarıqlarını qərəzsiz qiymətləndirmək üçün faydalı vasitə olmaqla yanaşı, həm də tədris boyu öyrənmə üçün daha çox səy, məşğulluq və hesabatlılığı təşviq etməlidir.

5. Təlim prosesinin səviyyəsinin və dinamikasının düzgün və dolğun qiymətləndirilməsi təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə kömək göstərməlidir.

6. Qiymətləndirmə ilə bağlı dünya ölkələrinin təcrübələri daha dərinlən öyrənilməlidir.

Dissertasiyanın məzmunu, əsas elmi ideyaları və nəticələri müəllifin aşağıdakı əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. Kompetensiya əsaslı qiymətləndirmənin formalaşdırılması // – Bakı: Pedaqoji Universitet xəbərləri, Humanitar, ictimai və pedaqoji elmlər seriyası, – 2023. № 4(71), – s. 182-188.
2. Ali təhsil sisteminin səmərəli fəaliyyətinin təşkili xüsusiyyətləri. // – Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2023. №4, – s. 382-384.
3. Təhsildə qiymətləndirmə və onun səciyyəsi // – Bakı: VI elmi qaynaqlar, tezislər toplusu, Elmi tədqiqat, beynəlxalq elmi jurnal, – 2023. – s. 50-52.
4. Characteristics of Student Achievement Assessment in Higher Education Institutions // Biltek – VIII International Symposium On Current Developments in Science, Technology and Social Sciences. – Paris: France, – October 24-26, – 2023, – pp. 106-107
5. Tələbə nailiyyətlərinin hərtərəfli və obyektiv qiymətləndirilməsini aparmaq üçün innovativ metodların tətbiqi // – Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2024. №1, – s. 324-328.
6. Ali təhsil müəssisələrində tələbələrin biliyinin qiymətləndirilməsində çoxballı sistemin tətbiqi // – Bakı: Bakı Qızlar Universitetinin Elmi əsərləri, – 2024. №1, – s. 5-8
7. Assessment of student achievement as core competencies of education // – Ukrayna: Current issues of humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko, – 2024. № 74, – pp. 353-356.
8. Tələbələrin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsində reyting sisteminin rolu / XVIII beynəlxalq elmi araşdırmalar konfransının materialları, – Bakı: – 2024, – s. 25-28.
9. Təlim prosesində monitoring və qiymətləndirmə sisteminin əsas ünsürləri kimi diaqnostika və korreksiya işləri // – Bakı: Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, – 2024. № 5, – s. 101-104.

10. The main characteristics of the monitoring assessment type // 3th International İstanbul Scientific Research Congress Proceedings Book, – Türkiyə: İstanbul, – 1-3 oktabr, – 2024, – s. 1001-1005.
11. Ali təhsil müəssisələrində monitorinq və qiymətləndirmə sisteminin təhsil keyfiyyətinin artırılmasında rolu // – Gəncə: GDU-nun Elmi Xəbərləri, Fundamental, Humanitar və təbiət Elmləri seriyası, – 2024. № 3, – s.157-160.
12. Ali təhsil müəssisələrində tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinin əsas prinsipləri // – Bakı: Qədim diyar. Beynəlxalq elmi jurnal, – 2025. – s. 112-114.
13. Методы и средства оценивания достижений студентов в высшей школе // – Россия: УСПЕХИ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК, – 2025. № 3, – с. 154-158.

Dissertasiyanın müdafiəsi 17 sentyabr 2025-ci il tarixdə saat 16⁰⁰ da Xəzər Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.49 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1096, Bakı şəhəri, Məhsəti Gəncəvi küşəsi 41 (Neftçilər kampusu)

Dissertasiya ilə Xəzər Universitetinin elmi kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası (<https://www.khazar.org>) Xəzər Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 23 iyun 2025-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 14.05.2025

Kağızın formatı: A5

Həcm: 37188 işarə

Tiraj: 100